

1. Inleiding

In het *Instellingsplan 2017-2021* hebben we uitgewerkt dat (leer) technologie een belangrijk aandachtsgebied voor de opleiding is. Niet alleen als inhoudsgebied voor het curriculum van de pabo, met informatievaardigheden, digitale didactiek en computational thinking als sprekende voorbeelden, maar ook als 'enabler' van een flexibel en uitdagend curriculum. Een adequate ict-infrastructuur en een goed uitgerust applicatielandschap zijn doorslaggevende randvoorwaarden. Daar hebben we de afgelopen jaren fors in geïnvesteerd.

We zijn met behulp van het *Beleidsplan ICT 2017-2021* op een meer integrale manier gaan kijken naar onderwijs en ict en meer richting gaan aanbrengen in de stappen die we zetten. Voor de toekomstbestendigheid van de opleiding was dit ook nodig; de verwachtingen die gesteld worden aan de flexibiliteit van het (hoger) onderwijs worden alleen nog maar groter. Ons onderwijs is stapsgewijs meer ruimte gaan bieden aan studenten om hun eigen opleiding te maken en een voor hen geschikte route te kiezen in ons rijke aanbod. Een goed ingerichte digitale leeromgeving en blended learning zijn belangrijke voorwaarden om al die persoonlijke leerroutes mogelijk te maken.

In diezelfde periode is ook het construct *samen opleiden* in het *Partnerschap Opleiden in School Oost-Gelderland* verder uitgewerkt. Voor een steeds belangrijker deel vindt de opleiding van studenten plaats in de praktijk van de opleidingsscholen. Daarbij is de gedachte niet zozeer dat het een het andere vervangt, maar dat leeromgeving van studenten één leeromgeving is waarin sprake is van een beredeneerd samenspel van leeractiviteiten op verschillende locaties. De context van de praktijk biedt andere mogelijkheden dan het leren op de hogeschool. Het is dan de vraag hoe het leren op verschillende locaties op elkaar gaan aansluiten en synergie ontstaat. Goed gebruik van de digitale leeromgeving is een instrument om dit ondersteunen.

Uit een eerste bepaling van de beginsituatie in het voorjaar van 2017 bleek dat docenten regelmatig leertechnologie in hun lessen toepassen, maar nog te weinig doelgericht. De digitale leeromgeving werd gebruikt voor het verstrekken van informatie en er werd nog te weinig over ict gedacht in termen van het ondersteunen van de studentreis, een blended onderwijsontwerp en digitale didactiek. Dat gegeven vormde een belangrijke aanleiding voor het docententeam om onder leiding van Wilfred Rubens nieuwe verschijningsvormen uit te werken op het gebied van blended learning, daarin keuzes te maken en (nieuwe) docentvaardigheden te ontwikkelen.

3L-leren

In het ontwikkeltraject met Wilfred Rubens hebben docenten samen de keuze gemaakt voor twee modellen van blended learning: het *flipped classroom model* en *3L-model*. Het 3L-model houdt integraal rekening met drie locaties waar geleerd wordt: op de hogeschool, de werkplek en online. Voor studenten is de werkplek de stage en in het deeltijdonderwijs kan dit ook letterlijk de werkplek zijn. Op de stage/werkplek krijgt men instructies (modelling), begeleiding en voert men opdrachten uit die -als het goed is- een relatie hebben met datgene wat men online leert en datgene wat men op school leert. Instructies krijgt men verder vooral online (denk aan kennisclips) en beperkt op school. Op school krijgt men vooral begeleiding, en gaat men actief aan de slag met de leerstof. Verder krijgt men deels online begeleiding (bijvoorbeeld via Skype). ICT wordt met name elders gebruikt. Waarbij het flipped classroom model als blended learning instructiestrategie wordt toegepast. Waarbij kennisverwerving voorafgaand aan de bijeenkomst en buiten het klaslokaal plaatsvindt. Zodat er tijdens de bijeenkomsten ruimte is voor verdiepende en betekenisvolle activiteiten waarbij de verworven kennis wordt toegepast. Met de keuze voor 3L-leren onderkennen we dat online leren een belangrijke 'plek' van leren is.

In aanvulling hierop hebben we ook de keuze gemaakt om een contactbijeenkomst te bezien als onderdeel van een reeks van drie events: een voor-, tijdens en na-event. Het doel van 'voor' is kennisconstructie, 'tijdens' is de werkgroep en gericht op interactie en toepassen en 'na' is verwerken, verbreden verdiepen. De 'voor' en 'na' zouden plaatsafhankelijk gedaan moeten kunnen worden. Tenslotte ligt er een wens om modules, zeker in de deeltijdopleiding, minder tijdgebonden maken, bijvoorbeeld door het aanbieden van rijke content in de digitale leeromgevingen bij de modules.

Aanleiding en vraag

In de planperiode 2017-2021 hebben we stapsgewijs meer invulling gegeven aan 3L-leren. Aan het einde van de looptijd van het huidige *Beleidsplan ICT* en als input voor de *Bewegingssensor* die in het kader van de *Versnellingsagenda* wordt uitgevoerd, maken we de balans op als het gaat om 3L-leren. De onderwijskundige analyse geeft een antwoord op twee vragen:

1. Hoe beoordelen docenten de huidige stand van zaken als het gaat om de implementatie van blended learning in algemene zin en 3L-leren in het bijzonder?
2. Wat is volgens de docenten nodig om een volgende stap te zetten in de realisatie van 3L-leren in de opleiding?

2. Aanpak

Theoretisch raamwerk

Rubens (2020a) adviseert onderwijsinstellingen om na de periode van afstandsonderwijs te kijken naar verbeteringen door de huidige situatie te analyseren en op basis daarvan realistische verbeterpunten te formuleren. Er zijn verschillende instrumenten beschikbaar waarmee onderwijsinstellingen voor zichzelf kunnen vaststellen wat de huidige stand van zaken is met betrekking tot Digitally Enhanced Learning (DEL); o.a. blended learning 3L-leren. Naast het vaststellen van de huidige situatie kunnen de instrumenten ook worden gebruikt om ambities te bepalen en de implementatie van blended learning binnen de instelling door te ontwikkelen. De European University Association heeft 20 self-assessment scans op het gebied van DEL gereviewd en heeft vastgesteld dat er geen enkele scan superieur is en dat de verschillende scans elkaar juist waardevol aanvullen. Het combineren van verschillende scans wordt gezien als een meerwaarde (Volungevičienė, Brown, Greenspon, Gaebel, & Morrisroe, 2021).

Voor Iselinge Hogeschool is een raamwerk opgesteld op basis van een aantal van deze scans zoals het *European Maturity Model for Blended Education* (Van Valkenburg, Dijkstra, & Los Arcos, 2020), de *HAN Blended Leren Readiness Scan* (Post & Kao, 2021) en het *Nationaal Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT* (Hopster-den Otter, Ter Beek, Nouta, Alvarez, & Kuypers, 2020). Het raamwerk bestaat uit drie niveaus: moduleniveau, programmaniveau en organisatieniveau. Binnen ieder niveau zijn op basis van de gebruikte scans een aantal thema's vastgesteld. Zo heeft moduleniveau o.a. de thema's studiebelasting, zelfregulatie en begeleiding. Het raamwerk is opgenomen in Bijlage 1.

Het praktijkonderzoek

Op basis van het raamwerk is een vragenlijst opgesteld (Bijlage 2). Deze vragenlijst is voorgelegd aan de docenten van Iselinge Hogeschool. Naast docenten kent de ontwikkeling van 3L-leren nog andere

stakeholders, zoals studenten en schoolopleiders. In deze fase van het onderzoek is ervoor gekozen om te focussen op de docenten. De studenten zijn recentelijk in een enquête bevraagd op hun ervaring met afstandsleren en 3L-leren. De schoolopleiders zullen in een later stadium bij dit onderzoek worden betrokken. Vanuit iedere vakgroep zijn één of meerdere docenten gevraagd deel te nemen aan een focusgroep. Daarnaast zijn docenten benaderd die op dit moment of in het verleden hebben bijgedragen aan de implementatie van 3L-leren. In totaal zijn 15 docenten gevraagd deel te nemen aan de focusgroepen, hieruit zijn 5 focusgroepen gevormd. In Bijlage 3 staat een overzicht van de gevoerde focusgesprekken en de docenten per vakgroep. De gesprekken in de focusgroepen hebben online plaatsgevonden via Google Meet. Waarbij de deelnemers van de focusgroep zijn aangemoedigd met elkaar in gesprek te gaan over de vragen uit de vragenlijst. De gesprekken met de focusgroepen zijn opgenomen en uitgetypt. Daarna zijn de opmerkingen uit de gesprekken in de focusgroepen geplaatst bij het passende thema binnen het raamwerk.

3. Resultaten

3.1 Module

3.1.1 Voortgang in doelen en deeltaken

Bij blended learning is het van belang dat het online leren gemonitord wordt. Digitale leeromgevingen beschikken over faciliteiten om dit te doen (Rubens, 2020b). Polls aan het begin van de week kunnen bijvoorbeeld informatie opleveren over hoe studenten ervoor staan. De docent kan de polls gebruiken om de inhoud van de werkgroep op de behoeften van de studenten af te stemmen. Ook kunnen studenten worden aangewezen als co-owners of junior-collega's, die bij de studenten peilen wat de behoeften zijn en dit doorgeven aan de docent. Inzicht houden op de voortgang van studenten kan ook door studenten wekelijks een opdracht te laten inleveren, als bijeffect houdt dit studenten actief betrokken bij de module (Doosje, De Groot, Kat- De Jong, Kips, Peet, Rubens, Wentzel, & Van de Wijdeven, 2020).

Conclusies

De mogelijkheden om als student voortgang te bepalen binnen een module worden nauwelijks gefaciliteerd. De doelen die we stellen in ons onderwijs nodigen uit tot leeractiviteiten op verschillende locaties: thuis, stage en op de hogeschool. De ontwikkeling naar meer formatief toetsen wordt gezien als iets positiefs.

Ontwikkelpunten

- Het werken met doelen moet op een manier gebeuren die (zicht houden op) voortgang in de studentreis ondersteunt.
- Het is goed mogelijk om formatief handelen in de toetsing te versterken, met gebruikmaking van de doelen.
- De doelen moeten altijd mogelijkheden bieden om te leren op verschillende locaties.
- Studenten ontvangen begeleiding bij het bedenken van leeractiviteiten die aansluiten bij het doel en goed passen bij de betreffende locatie.
- Suggestie: Format van de toetsbrochure sorteert voor op het nadenken over het halen van doelen op de verschillende locaties.

3.1.2 Een evenwichtige studielast tijdens de studentreis

Studielast heeft betrekking op de beoogde en daadwerkelijk ervaren belasting. Er bestaan verschillende richtlijnen om de studielast te bepalen zoals het *Carpe Diem design model*. Onbedoeld is de studiebelasting bij blended learning vaak hoger dan beoogd, daarom is toezien op de studiebelasting van belang (University of Edinburgh, 2020). In een optimale situatie wordt de studiebelasting gecalculeerd en gebaseerd op basis van data en ervaring, waarbij alle elementen worden meegewogen. Dit wordt gemonitord, geëvalueerd en aangepast op basis van data. De studielast wordt niet alleen bepaald voor een aparte module maar ook voor de modules onderling, op programmaniveau (Van Valkenburg et al., 2020).

Conclusies

De studentreis wordt door studenten niet ervaren als een continue reis; de bijeenkomsten en de focus op de werkgroepen in de digitale leeromgeving werken in de hand dat de bijeenkomsten als

piekmomenten worden gevoeld. Bij de huidige modules wordt ervaren dat de bijeenkomsten leidend zijn ipv dat de studentreis centraal staat. Dit uit zich bijvoorbeeld in de vormgeving van de digitale leeromgeving, waarin de bijeenkomsten leidend zijn voor de organisatie i.p.v. dat de studentreis leidend is.

Studiecoaches geven over leerjaar twee aan dat de studiebelasting hoog is. Dat komt ook door de tweede stagedag en dat de vraag 'Welke leeractiviteiten die we in de lessen doen, kunnen in de stage plaatsvinden?' nog niet volledig beantwoord is. Nu is soms hetzelfde gedaan maar in minder contacttijd.

Ontwikkelpunten

- Het uitvoeren van de voorbereiding stimuleren door motiverende taken aan te bieden ter voorbereiding op actieve deelname tijdens contacttijd.
- Een module moet studenten in staat stellen om aan het leren te blijven. Niet alleen rond de bijeenkomsten of de toetsing. De opbouw van en samenhang binnen een module is hierin belangrijk.
- Zicht krijgen op de studielast tijdens de looptijd van een module/de studentreis.
- De studentreis meer leidend laten zijn voor de inrichting van de module, zoals bij de inrichting van de digitale omgeving; Een inspirerend voorbeeld is het ABC-model en de ABC-toolkit.

3.1.3 Zelfsturing als voorwaarde en ontwikkelpunt

Het pedagogische concept van het ontwerpen en faciliteren van blended learning activiteiten heeft voor een groot deel betrekking op het ontwikkelen van zelfregulerende vaardigheden. Zelfregulatie is een belangrijke vaardigheid voor een succesvolle deelname aan blended learning. De zelfregulatie is van invloed op de betrokkenheid, leeruitkomsten en leerervaringen van de student (University of Edinburgh, 2020). In de ideale situatie wordt het ontwikkelen van de zelfregulatie onder studenten gefaciliteerd. Er is namelijk structurele begeleiding nodig bij het ontwikkelen van zelfregulatie (Van Valkenburg et al., 2020). Zelfregulatie wordt gestimuleerd wanneer studenten de verantwoordelijkheid krijgen over de organisatie, de coördinatie en de communicatie binnen een module. Zo kunnen studenten de opdracht krijgen theorie door te nemen en deze theorie te verwerken in een kort filmpje, zoals bij TED. Deze filmpjes kan de docent inzetten voorafgaand aan de bijeenkomsten. Zodat de studenten elkaar voorafgaand aan de bijeenkomst in korte video's de belangrijkste concepten en theorie alvast uitleggen (University of Edinburgh, 2020).

Conclusies

Studenten verschillen in de mate waarin zij zelfsturing laten zien. Er zijn met name verschillen tussen voltijd- en deeltijdstudenten als het gaat om de zelfsturing die ze laten zien en de begeleiding die ze daarbij nodig hebben. Ook wordt er in jaar 3-4 meer van de zelfsturing verwacht dan in jaar 1-2. Het onderwijs helpt studenten nog te weinig om systematisch zelfsturingsvaardigheden te ontwikkelen. In de volle breedte van de opleiding worden studenten gevraagd om zich aan de hand van leertaken voor te bereiden op werkgroepen. Studenten komen desondanks vaak onvoorbereid. De grote opdrachten in het kader van de toetsing bieden soms weinig ruimte om zelfsturing te kunnen demonstreren.

Ontwikkelpunten

- In jaar 1 en 2 is het belangrijk de zelfsturingsvaardigheden actief te trainen, de studenten hierbij intensief te begeleiden én de zelfsturingsmogelijkheden van studenten stapsgewijs uit te bouwen (ook modelleren en scaffolding).
- Wat betekent het concept zelfsturing in het onderwijs voor de invulling van de toetsing?
- Studenten de ruimte bieden in grote opdrachten en de mate van zelfsturing waarderen op een toets.
- Er zou een mogelijkheid voor studenten moeten bestaan om beredeneerd ruimte te zoeken / af te wijken van een beoordelingscriterium (dat zouden zij bijvoorbeeld kunnen verantwoorden in een toelichting).
- Taken ter voorbereiding op contacttijd zo vormgeven dat ze de (fases van) zelfsturing ondersteunen: oriënteren, plannen, monitoren, sturen, zelfbeoordeling.
- In jaar 3 en 4 moeten we de ruimte voor studenten om zelf te kunnen bepalen op welke locatie ze leren groot maken.

3.1.4 Begeleiding, feedback en ondersteuning

‘Hybride begeleiding’ of ‘e-coaching’ biedt kansen voor het hoger onderwijs. Het is een effectieve mix van face-to-face en online begeleiding. Deze vorm van begeleiden zorgt voor meer diepgang in de begeleiding omdat er meer contactmomenten mogelijk zijn. Begeleiding via de mail, chat of blog stelt gebruikers in de gelegenheid na te denken over een reactie alvorens er gereageerd wordt, dit komt de inhoud van de reactie vaak ten goede. Ook voelen studenten zich erkend en gehoord doordat er recht wordt gedaan aan individuele behoeften. Er is ook op afstand een sterke verbinding met de opleidingsinstelling mogelijk. Daarnaast is deze vorm van begeleiding efficiënt omdat het minder tijd kost. De begeleiding kan in de digitale leeromgeving worden gestructureerd bijvoorbeeld verbonden aan leeropbrengsten. Daarnaast biedt deze vorm van begeleiden mogelijkheden voor betere afstemming tussen de instelling en de opleidingsschool. Naast de mogelijkheden die online begeleiding biedt blijft ook de synchrone begeleiding en daadwerkelijke contacttijd belangrijk (Rubens, 2016).

3.1.4.1 Begeleiding algemeen

Conclusies

Het geven van feedback is een waardevolle activiteit. Het geven van feedback past bij de coachende rol van de docent in de uitvoering van een module.

Ontwikkelpunten

- Het gebruik van technologie maakt nieuwe vormen van feedback mogelijk. Daar mogen we meer gebruik van maken.
- De begeleiding van studenten kan met behulp van technologie meer vraaggestuurd en just-in-time gegeven worden.
- Verhelderen met welk doel, op welk tijdstip en op welke locaties we feedback willen geven.
- Er is gemakkelijk contact mogelijk in de driehoek docent, student en begeleiders in de praktijk. Daar kunnen we meer gebruik van gaan maken.

3.1.4.2 Individuele begeleiding

Conclusies

Studenten vragen veel om feedback. Hierin tonen ze zich toch ook nog te afhankelijk van de docent.

Feedback geven kost tijd. Docenten ervaren niet altijd dat die tijd beschikbaar en gefaciliteerd is.

Ontwikkelpunten

- Hoe wordt in (de organisatie van) het onderwijs rekening gehouden met toegenomen vraag van individuele feedback? Het helpt als hier rekening mee wordt gehouden in de taakbelasting.
- Ook hier: Feedback kan met behulp van technologie meer vraaggestuurd en just-in-time gegeven worden.

3.1.4.3 Begeleiding groepen

Conclusies

Technologie zoals Google Drive maakt het beter mogelijk om te werken met peer-feedback.

De meesterproef is een voorbeeld van een studieonderdeel waarbij online begeleiden (in kringen) zeer goed bevalt.

Het geven van begeleiding in groepen (bijv. tijdens ingeplande begeleidingswerkgroepen) heeft als voordeel dat medestudenten van elkaar leren.

Ontwikkelpunten

- Uitbouwen van 'formatief handelen', zoals het laten geven van peer-feedback.
- Peer-feedback zou vooraf kunnen gaan aan expert-feedback. Hier zouden we meer gebruik van kunnen maken.

3.1.5 Leeractiviteiten; voor, tijdens en na

Op het hoogste niveau worden blended learning activiteiten geselecteerd op basis van de leeractiviteiten. De keuze face-to-face of online is bewust gemaakt en gebaseerd op ontwerpprincipes m.b.t. blended learning (Van Valkenburg et al., 2020). Kennisverwerving kan bijvoorbeeld het beste asynchroon en online plaatsvinden, fysieke bijeenkomsten zijn synchroon en interactief (Last, 2020).

Voorafgaand aan de bijeenkomst

Door de studenten voorafgaand aan de bijeenkomst een quiz of vragenlijst te laten invullen krijgt de docent zicht op de kennislacunes die er zijn, waarop tijdens de bijeenkomst kan worden ingespeeld. De docent kan een quiz combineren met een video waarin de belangrijkste begrippen voor de bijeenkomst worden herhaald (Rubens, 2019). Activiteiten gericht op kennis acquisitie kunnen veelal flexibel en digitaal plaatsvinden voorafgaand aan de (fysieke) bijeenkomst. Waarbij de voorkennis wordt geactiveerd en studenten zich inlezen in het onderwerp (Collis & Moonen, 2001).

Tijdens de bijeenkomst

Activiteiten gericht op kennis contributie kunnen het beste synchroon op de instelling plaatsvinden, hierbij is sprake van weinig flexibiliteit. Studenten dragen actief bij aan het vullen van de leeromgeving, bijvoorbeeld door het aandragen van bronnen (Collis & Moonen, 2001).

Fysieke bijeenkomsten zijn gericht op het dieper leren en samenwerkend leren (University of Edinburgh, 2020).

Na de bijeenkomst, de verwerking

De verwerkingsfase (Collis & Moonen, 2001) kan op de opleidingsschool plaatsvinden, waarna hier tijdens het volgende bijeenkomst op kan worden voortgebouwd. Leren wordt namelijk gestimuleerd als leerlingen mogen oefenen met de nieuwe kennis en wanneer de verworven kennis wordt toegepast in de leefwereld van de leerling of bijdraagt aan het oplossen van realistische problemen. Het veelvuldig kunnen oefenen en het verkrijgen van feedback daarbij heeft een positief effect op de leerresultaten (Ruben, 2020b).

Conclusies

In de digitale leeromgeving wordt al in de volle breedte gewerkt met een voor (voorbereiden), tijdens (de bijeenkomst) en na-structuur (verwerken) bij elke werkgroep. Kennisopbouw kan, als je dat goed in de digitale leeromgeving inricht, ook buiten de lestijd plaatsvinden. Met bijv. een instructiefilm of ingesproken PowerPoint. Online bijeenkomsten kunnen prima interactief verlopen en maken sommige leeractiviteiten ook eenvoudiger, zoals een leergesprek met een gastspreker. De vraag is wat zinvolle voorbereidende activiteiten zijn, die echt nuttig zijn voor de tijdens-bijeenkomst. Docenten geven aan dat ze er niet van kunnen uitgaan dat de voorbereiding voor de bijeenkomst door studenten wordt uitgevoerd.

Ontwikkelpunten

- *3L-leren biedt kansen om meer samen te werken met de opleidingsscholen als het gaat om de invulling van de module.*
- *Rekening houden met de aanvullende studielast die voorbereiden en verwerken met zich meebrengt (of in de context van bijv. een grote opdracht of stageplaatsen, waarbij een voor- of na-taak op zichzelf bijdraagt aan de voortgang in de studentreis).*
- *Het is een mogelijkheid om te werken met een klein aantal herkenbare 3L-leren/didactische scenario's. Een voorbeeld van een mogelijk basisscenario is voor= thuis, tijdens=hogeschool, na=stage.*
- *Wat zijn good practices als het gaat om het aan elkaar schakelen van leeractiviteiten die voor, tijdens en na plaatsvinden? Wanneer voelt het écht als een samenhangend geheel?*
- *Het helpt studenten als ze zicht hebben op de leeractiviteiten in de module en op welke plaats van leren die plaatsvinden.*
- *De bijeenkomsten op de hogeschool moeten echt interactief zijn; activiteiten die maximaal gebruikmaken van de sociale verbondenheid die er ter plekke is (samenwerken, feedback geven, ...).*
- *De digitale leeromgeving (op onderdelen) invullen met content. Dan is de digitale leeromgeving niet alleen een overzicht van de werkgroepen, maar ook een plaats om inhoud weer te geven.*

3.1.6 Flexibiliteit vergroten

Bij het ontwerpen van blended learning moet worden nagedacht over de mate van flexibiliteit in plaats en tijd, afhankelijk van de soort activiteit (Collis & Moonen, 2001). Flexibiliteit heeft een positief effect op de leerresultaten (Rubens, 2020b). Keuzes gericht op flexibiliteit zijn bij voorkeur bewust gemaakt, gebaseerd op bewijslast en ervaring. De kwaliteitsverbetering is o.a. gericht op het verbeteren van de flexibiliteit (Valkenburg et al., 2020). In het bijzonder activiteiten gericht op kennisverwerving kunnen flexibel en digitaal plaatsvinden voorafgaand aan de (fysieke) bijeenkomst

(Collis & Moonen, 2001). Flexibiliteit stelt studenten in de gelegenheid werk, privé en studie beter te combineren. Daarnaast stimuleert flexibiliteit samenwerking en lokt flexibiliteit samenwerking uit (University of Edinburgh, 2020).

Conclusies

De verschillende voordelen van meer flexibel onderwijs worden door de docenten onderstreept. De keuzevrijheid die met 3L-Leren ontstaat moet ook leiden tot meer flexibiliteit in toetsing. Het beoordelingsmodel biedt deze vrijheid nu vaak nog niet.

Ontwikkelpunten

- De uitwerking van een module in #OnderwijsOnline moet een goed beeld geven van de module. Het moet voor de student duidelijk zijn wat er verwacht wordt. Daarmee moet de student ook inzicht krijgen in de 'flexibele mogelijkheden' die de module biedt.
- Studenten worden in enkele gevallen al in de gelegenheid gesteld alleen die onderdelen van de module te volgen die persoonlijk relevant zijn. Dit kan breder mogelijk worden gemaakt.

3.1.7 Het organiseren van interactie

In de ideale situatie voelen studenten zich verbonden met de klas en de onderwijsactiviteit. Dit kan worden gestimuleerd door studenten te betrekken bij het bepalen van de vorm en de inhoud van bijeenkomsten. Zo kan een poll aan het begin van de week de docenten van input voorzien waarop zij de vorm en inhoud van de bijeenkomst kunnen aanpassen (Doosje et al., 2020). Bij het ontwerp van de modules is het stimuleren van interactie bij voorkeur een vast onderdeel waar over wordt nagedacht (Valkenburg et al., 2020).

Om de afstand die online ervaren wordt te verkleinen kan het Community of inquiry model worden ingezet. Dit model stelt dat leren moet plaatsvinden in leergemeenschappen waarbij onderlinge afstemming plaatsvindt op 3 niveaus. Het eerste niveau is het verwerven van kennis, hier kan afstemming plaatsvinden door het inzetten van activiteiten zoals reflectie en feedback. Het tweede niveau is gericht op het presenteren van jezelf als mens, online is hier meer gerichte of bewuste aandacht voor nodig dan fysiek. Zo kan er bewust ruimte gemaakt worden voor een open dialoog, stellen studenten zichzelf nadrukkelijk en uitgebreid voor, kunnen studenten een blog of dagboek bijhouden en kan geschreven tekst vervangen worden voor een meer persoonlijke videoboodschap. Het derde niveau is gericht op het faciliteren van de leeromgeving door de docent, gericht op het behalen van doelen. Op het niveau van de docent moet getracht worden een veilig leerklimaat te faciliteren, waarbij de docent duidelijke verwachting schetst en interactieve mogelijkheden biedt. Bij fysieke bijeenkomsten is *engagement* het belangrijkste doel, de onderling verbinding tussen studenten maar ook met de docenten en de instelling. Hierbij wordt *nudging* getracht; het uitlokken van gewenst gedrag zowel fysiek als online. Zodat beide vormen worden benut en elkaar versterken (Last, 2020).

Conclusies

Het is belangrijk om de tijd tijdens de contactmomenten goed te benutten met activiteiten waarbij veel interactie is.

Docenten maken gebruik van tools om de interactie tijdens de lessen te ondersteunen/structureren.

Ontwikkelpunten

- Intensieve begeleiding in kleine groepen kan goed online. Een voorbeeld daarvan is de meesterproefkring. Sommige docenten geven aan dat de online aanpak zelfs de voorkeur geniet.
- Het lijkt ons verstandig dat de mediabeleidsgroep zich oriënteert op een nieuwe digitale leeromgeving die meer mogelijkheden biedt met interactieve componenten.

3.1.8 Inclusiviteit

De inclusiviteit en toegankelijkheid worden gewaarborgd door de achtergrond van de studenten te laten meewegen. Het doel is dat studenten zich waardevol voelen, veilig voelen en erbij horen (Valkenburg et al., 2020). De toegankelijkheid van technologie en internet is niet voor iedereen gelijk, dit werkt in potentie inclusiviteit verlagend. De bewustwording mbt inclusiviteit heeft als doel het laten participeren van alle studenten. Denk daarbij ook aan studenten met een handicap. Om de inclusiviteit te bevorderen is het van belang dat de structuur van de module en de verwachting helder worden geschetst. Ook moet er duidelijk worden gecommuniceerd over rechten en eventuele vrijstellingen. De docent moet zich benaderbaar opstellen en de middelen toegankelijk maken, bijvoorbeeld door bijschrift te verzorgen bij afbeeldingen en een voorleesfunctie aan te bieden bij geschreven tekst (University of Edinburgh, 2020).

Conclusies

Er is weinig over dit onderwerp gesproken. Er lijkt op dit moment weinig oog voor de inclusiviteit van ons onderwijs. Studenten die meer ondersteuning behoeven, zouden hierin gefaciliteerd moeten worden.

Ontwikkelpunten

- Welke kennis en materiaal zijn beschikbaar m.b.t. inclusiviteit in 3L leren, hoe kunnen wij dit gebruiken voor de vormgeving van ons onderwijs?
- Hoe zorgen we voor bewustwording bij de docenten mbt inclusiviteit?

3.1.9 Verschillende plaatsen van leren

Dankzij technologie kunnen de studenten in de stage laten zien hoe zij de verworven kennis toepassen, dit werkt motiverend. Dit kan bijvoorbeeld met video-opnames, waarop studenten elkaar feedback geven. Vervolgens kan in een volgende bijeenkomst een gesprek hierover plaatsvinden met de docent (Doosje et al., 2020).

Conclusies

Functie van de opleidingsschool als één van de locaties: Hoe integreer je dat in de module?

Een gangbare stagecomponent in veel modules zijn de suggesties die worden gedaan voor de uitvoering in de stage, of een deel uitvoering in de stage. Docenten hebben praktisch vragen over het benutten van verschillende plaatsen van leren.

De bijeenkomsten vormen de structuur van de module, bij voorkeur zou dit de studentreis zijn. Het aandeel 'Hogeschool' is bij de start van de opleiding groot, het aandeel 'stage' wordt gedurende de opleiding groter.

Er zijn naast de stage, de Hogeschool en thuis nog andere plekken van leren die benut zouden kunnen worden in ons onderwijs, zoals een conferentie, een instelling, een museum enzovoort.

Ontwikkelpunten

- Hoe wordt over leren gedacht? Is dat: Je doet kennis op de hogeschool op en die past die toe in de stage? Of is de relatie tussen het leren thuis, op de hogeschool en stage rijker? 3L-leren veronderstelt in ieder een rijkere gedachte over leren.
- We mogen nog meer invulling geven aan het leren in de stage in de context van de (studentreis in een) module.
- Het leerteam in de stage (alle studenten op een opleidingsschool) maakt bijzondere leeractiviteiten mogelijk (lesson study, co-teaching, samen observeren en bespreken, ...). Het leerteam maakt leerjaar overstijgend samenwerken mogelijk. Daar kan een beroep op gedaan worden.
- We mogen in de inrichting van de digitale leeromgeving nog meer uitgaan van de studentreis (i.p.v. de bijeenkomsten) en de verschillende locaties van leren.
- *Maak studenten vanaf de start van de opleiding duidelijk dat we met 3L-leren werken en wat dit o.a. betekent voor de verschillende plaatsen van leren.*
- *Gebruik de digitale leeromgeving meer als de verbindende factor in de verschillende plaatsen van leren.*
- *De verschillende plaatsen van leren zouden elkaar nog wat meer kunnen versterken.*

3.2 Programma

3.2.1 Tools en materialen

Een voorwaarde voor het realiseren van blended learning is het gebruik van de digitale leeromgeving. In aanvulling daarop kunnen verschillende tools gebruikt worden. Een voorwaarde is dat de gebruikte tools en materialen worden afgestemd op de (doelen van de) leeractiviteiten (Valkenburg et al., 2020). Middelen die bij blended learning gebruikt worden, zijn in eerste aanleg bedoeld om de instructie te ondersteunen en het leren van studenten te faciliteren (Rubens, 2020b). Het gebruik van digitale tools kan de motivatie bevorderen, maar het is ook bekend dat dat veelvuldig gebruik van dezelfde tools gaat vervelen (Rubens, 2019).

Conclusies

Docenten zijn bekend met een groot aantal digitale tools. Die tools worden ook ingezet, vooral tijdens de lessen. Docenten zien het risico dat bij herhaling gebruiken van dezelfde tools studenten niet motiveert en zelfs weerstand oproept.

Ontwikkelpunten

- De tools die docenten gebruiken moeten doelgericht gebruikt worden. Daar mag meer aandacht voor zijn.
- Het gebruiken van digitale tools brengt soms met zich mee dat studenten accounts aanmaken. Daarbij mag meer aandacht zijn voor vraagstukken die samenhangen met het verwerken van persoonsgegevens.
- De digitale leeromgeving biedt mogelijkheden om het centrale vertrekpunt te zijn waar digitale tools in verwerkt kunnen worden (hyperlinks, embedden, ...). Dat vergroot de duidelijkheid voor studenten en leiden tot beter gebruik van tools ook in de voorbereiding en verwerking van de contacttijd in aanvulling op het gebruik van digitale tools tijdens de lessen.

3.2.2 Studielast

De studielast van een curriculum is niet alleen eigenschap van elke module op zichzelf, maar ook van het programma als een geheel van modules die studenten tegelijkertijd en in de loop van een onderwijsperiode volgen (Valkenburg et al., 2020). Onbedoeld is de studielast bij blended learning vaak hoger dan beoogd, bijvoorbeeld omdat er nieuwe mogelijkheden ontstaan om studenten taken te laten uitvoeren en online leren als aanvulling wordt ingezet op contactonderwijs. Daarom is toezien op de studielast van belang (University of Edinburgh, 2020).

Conclusies

Docenten geven aan dat studenten de studielast heel verschillend ervaren, maar op programmaniveau is weinig zicht op de gevraagde studielast.

Ontwikkelpunten

- Een werkwijze bepalen die inzicht geeft in de gevraagde studielast in een blok en gedurende de looptijd van een blok.

3.3 Organisatie

3.3.1 Professionalisering en ondersteuning

Om blended learning succesvol te kunnen implementeren, is het van belang dat de organisatie een gemeenschappelijke visie ontwikkelt en een keuze maakt voor geschikte ontwerpmethodes en ontwerpprincipes. Dat betekent dat op organisatieniveau vooraf nagedacht wordt over ontwerpprincipes zoals waar wordt er geleerd, wat is de verhouding tussen face-to-face en digitaal, welke leertechnologie wordt ingezet en welke rol is weggelegd voor het leren op de opleidingsschool (Rubens, 2020b). De organisatie moet een helder beeld geven van de beginsituatie en de gewenste situatie (Valkenburg et al., 2020). Zo kan de organisatie systematisch bewegen van een ad-hoc aanpak naar een toekomstbestendige inbedding van blended learning in het onderwijs(ontwerp). De omschakeling naar blended learning vraagt een tijdinvestering en het leren van nieuwe docentvaardigheden. De organisatie kan docenten hierin ondersteunen door het ondersteunen van kennisontwikkeling, tijd en de opbouw van routine (Doosje et al., 2020). Blended learning moet ook een herkenbaar onderdeel worden van de kwaliteitszorg van het onderwijs (Valkenburg et al., 2020).

Conclusies

Niet voor alle docenten is het even helder waarom de organisatie heeft gekozen voor 3L-leren. De aanleiding en argumenten voor deze keuze staan niet scherp op het netvlies. De uitwerking van 3L-leren in de opleiding krijgt nog bescheiden vorm en docenten zien en ervaren nog niet de voordelen voor het onderwijs. Docenten hebben in beperkte mate concrete beelden bij verschijningsvormen van 3L-leren en wat in dit verband mogelijke vervolgstappen in de doorontwikkeling van het onderwijs waarvoor zij verantwoordelijk zijn. Het verband tussen 3L-leren en zelfsturing is voor docenten helder, hoewel concrete voorbeelden in de opleiding niet voorhanden lijken te zijn.

Ontwikkelpunten

- De keuze voor 3L-leren, de voordelen en de gewenste situatie moeten veel beter onder de

aandacht worden gebracht.

- Er is behoefte aan concrete voorbeelden van de uitwerking van 3L-leren.
- Dat geldt ook voor de verbinding tussen 3L-leren en de ondersteuning van (de ontwikkeling van) zelfregulatie.
- Er mag meer tijd en ruimte gemaakt worden voor het opbouw van de docentvaardigheden die nodig zijn om 3L-leren te realiseren.

4. Conclusies en aanbevelingen

We werken tien conclusies uit, verdeeld over de drie grote niveaus die in het analysekader zijn gebruikt: module, programma en organisatie. De conclusies zijn op een veranderingsgerichte manier geformuleerd.

4.1 Module

1. Stel de studentreis centraal, ook in de digitale leeromgeving

Modules vormen een belangrijk onderdeel van de studentreis. Ze zijn de bouwstenen waaruit de studentreis is opgebouwd. Het concept van de studentreis moet beter gaan doorwerken in de uitwerking van de modules in #OnderwijsOnline. Dat betekent dat een heroverweging nodig is van de huidige inrichting van de digitale leeromgeving waarin de werkgroepen centraal staan. Het leren op de hogeschool is immers 'slechts' een van de locaties in de gehele leeromgeving waarbinnen studenten leren.

In het curriculum van jaar 3 en 4 zijn al voorbeelden te vinden van andere ordeningsprincipes binnen de digitale leeromgeving, zoals een ordening op basis van de grote taken die studenten uitvoeren of de weken van een blok. Deze alternatieve ordeningsprincipes staan dichterbij het concept van de studentreis en maken het beter mogelijk om de verschillende locaties van leren aan elkaar te knopen. Andere ordeningsprincipes zijn bijvoorbeeld thema's, doelen of deeltaken en mijlpalen in het verloop van de module.

2. Maak het mogelijk om de voortgang in de module te volgen

Een belangrijk voordeel van bovengenoemde ordeningsprincipes is dat het studenten en begeleiders beter in staat stelt om de voortgang in de module te volgen. Het werken met betekenisvolle gehelen in het verloop van een module (in plaats van de centraliteit van de werkgroepen) geeft nieuwe en behapbare mogelijkheden voor formatief handelen. Expert- en peerfeedback kunnen met behulp van leertechnologie een stuk handzamer, eenvoudiger en frequenter gegeven worden.

Het gebruik van Google Meet wordt door studenten en begeleiders gewaardeerd in de begeleiding van kleine groepjes studenten. Het is gemakkelijker om tot een afspraak te komen en het plaatssonafhankelijke karakter werkt prettig.

3. Werk de verbinding tussen leren op verschillende locaties concreet uit

3L-leren betekent dat voor alle locaties van leren aandacht is in de (uitwerking van) modules. In veel modules blijft het echter impliciet wat er op de andere locaties aan leeractiviteiten plaatsvindt. Docenten geven aan dat ze nog te weinig concrete beelden hebben bij hoe in het ontwerp van de modules online activiteiten en activiteiten in de stage meegenomen kunnen worden. Aan mogelijkheden om kennisopbouw verbreedend of verdiepend deels online te doen en studenten gezamenlijke kennisconstructie te laten uitvoeren wordt niet meteen gedacht. Dit geldt ook voor verwerking en toepassing in de stage. Het wordt in ieder geval niet zichtbaar gemaakt in de digitale leeromgeving. De digitale leeromgeving kan met deze verbetering een bruikbaar instrument worden om het leren in gang te houden en dienstbaar te zijn aan dat leerproces.

Het leren in de studentreis voltrekt zich voor een deel buiten ons gezichtsveld, namelijk thuis of in de

opleidingsschool. De keuze voor 3L-leren onderstreept dit. Dat betekent dat het nog belangrijker is om het leren op de verschillende plaatsen zichtbaar te maken. Zo kunnen instructieverantwoordelijken rekening houden met de ervaring die op andere locaties wordt opgedaan en die benutten. In de digitale leeromgeving kunnen veel meer componenten worden ingebouwd die deze ervaring zichtbaar maken, zoals gedeelde documenten, formulieren of een forum. Dat is nu nog zeer beperkt het geval.

4. Interactie, interactie en interactie in de digitale leeromgeving

De digitale omgevingen bij de modules zijn in de meeste gevallen statische omgevingen; ze bestaan uit een verzameling van informatiepagina's. Eén van de uitgangspunten van een blended omgeving is dat ze (plaats- en tijdonafhankelijke) interactie moeten ondersteunen. Niet omdat de technologie dat tegenwoordig kan, maar omdat het een belangrijk onderdeel is van onze opleidingsdidactiek. Een interactieve omgeving ondersteunt communityvorming en het leerproces zelf. Dat betekent dat bij het ontwerp van een module meer nagedacht moet worden over (wat de online *activiteiten* zijn en) hoe online en offline activiteiten met elkaar samenhangen. Een heel concreet voorbeeld van technologie die de interactie ondersteunt, is forumssoftware.

5. Met de digitale leeromgeving flexibiliteit vergroten

De omstandigheden in Nederland met betrekking tot COVID-19 hebben laten zien dat er allerlei mogelijkheden zijn om onderdelen van modules online aan te bieden. Eén van de mogelijkheden is om de inhoud van een module online aan te bieden in de vorm van leerteksten, uitgewerkte voorbeelden of instructievideo's. In nagenoeg alle modules zijn hier voorbeelden van te vinden. Deze voorbeelden maken het leren niet alleen minder gebonden aan plaats en tijd maken, maar laten ook zien hoe differentiatie in een module toegepast kan worden, bijvoorbeeld naar tempo, inhoud of interesse. Goed toepassen van blended learning in een module-ontwerp en gebruik van de digitale leeromgeving tijdens een module vergroot de flexibiliteit. Ook hier geldt dat het start bij het ontwerp van een module: maak (het doel van) leeractiviteiten expliciet en maak afwegingen in het samenspel van online en offline activiteiten.

6. Ondersteunen van zelfsturing (de taken) en zelfregulatie (de studentreis)

Eén van de voordelen van de digitale leeromgeving die docenten zien, is dat het de zelfsturing van studenten kan ondersteunen. De digitale leeromgeving kan helpen bij het verloop van een werkgroep en presenteren van leertaken voor en na de bijeenkomsten. Het is wel de vraag in hoeverre de huidige invulling van de digitale leeromgeving die ondersteuning ook biedt. Docenten die expertise hebben op het gebied van zelfsturing geven aan dat het goed is om aandacht te hebben voor de drie leerfasen in het werken aan een taak (voor met oriënteren en plannen, tijdens met uitvoeren en monitoren en na met evalueren en reflecteren) en daar ondersteuning voor te bieden in de taakbeschrijvingen en hulpmiddelen die ingezet worden. In opklimmende mate zou meer verwacht mogen worden van de zelfwerkzaamheid van studenten en de begeleiding kan stap voor stap afnemen. Door een meer systematische uitwerking van zelfsturing in de modules wordt het ook mogelijk om duidelijker te communiceren wat onze verwachtingen zijn van studenten ten aanzien van zelfsturing.

Docenten ervaren ook dat 3L-leren een groter beroep doet op de zelfsturing en zelfregulatie van studenten. Een belangrijke wens is om meer structuur te geven aan de manier waarop studenten

leren in de praktijk en het leren op de hogeschool en de opleidingsschool met elkaar verbinden. Hoe pakt een student dit aan? Hoe wordt een student hierin begeleid? Dat wordt nog belangrijker als de studenten in de taakbekwame fase twee dagen per week in de stage zijn.

Een praktisch vraagstuk dat al lang als een vraagstuk onderkend wordt, is hoe om te gaan met studenten die onvoorbereid naar de bijeenkomsten op de hogeschool komen. Docenten lijken in de dagelijkse praktijk geneigd te zijn om informatie die in de voorbereiding bestudeerd wordt toch weer letterlijk te behandelen tijdens de bijeenkomst.

4.2 Programma

7. Tools die een bijeenkomst verder helpen

Docenten gebruiken behoorlijk wat digitale tools, met name tijdens de lessen. De docenten vragen zich wel eens af of studenten hier nog op uitgekeken raken, zeker als tools vaker en in verschillende lessen worden gebruikt. Op wat studenten van die tools vinden, hebben ze weinig zicht.

Een belangrijk aandachtspunt is om de gekozen tools doelmatig in te zetten (bijv. omdat het samenwerken mogelijk maakt, de kwaliteit van de instructie beter wordt, ...). Het komt de bereidheid van studenten om gebruik te maken van die tools ten goede als zij weten waarom en hoe de gekozen tool bijdraagt aan het behalen van de doelen: hoe helpt het onze bijeenkomst verder? Om niet de weg kwijt te raken in alle tools blijft het van belang om steeds te vertrekken vanuit de digitale leeromgeving (werk met links naar de tools).

Tijdens de gesprekken wordt regelmatig aangegeven dat er in de organisatie een poging is gedaan om de tools die gebruikt worden te inventariseren, maar dat het niet helder is wat de stand van zaken hiervan is. Ook komt tijdens de gesprekken de vraag naar boven of we voldoende aandacht hebben voor de AVG, omdat in een aantal gevallen ook aan studenten gevraagd wordt om accounts aan te maken om gebruik te kunnen maken van een applicatie.

8. Conclusie over studielast

Blended learning vergroot de studielast die studenten ervaren. Dat is wat docenten opvalt. Zeker in het tweede jaar waarin studenten twee dagen stage lopen, geven studenten aan dat het druk is en dat dit komt door alle voorbereiding die van studenten gevraagd wordt. Je zou kunnen zeggen dat de oorzaak niet zozeer blended learning is, maar dat we er boven alles al in geslaagd zijn om voorbereidende taken te bedenken die 'erbij' zijn gekomen. De winst is dat studenten ook geactiveerd worden om te blijven leren en ze voorbereid worden op actieve participatie tijdens de bijeenkomsten. Het is nog teveel een plus. Is het leren op de andere locaties integraal onderdeel van een module?

4.3 Organisatie

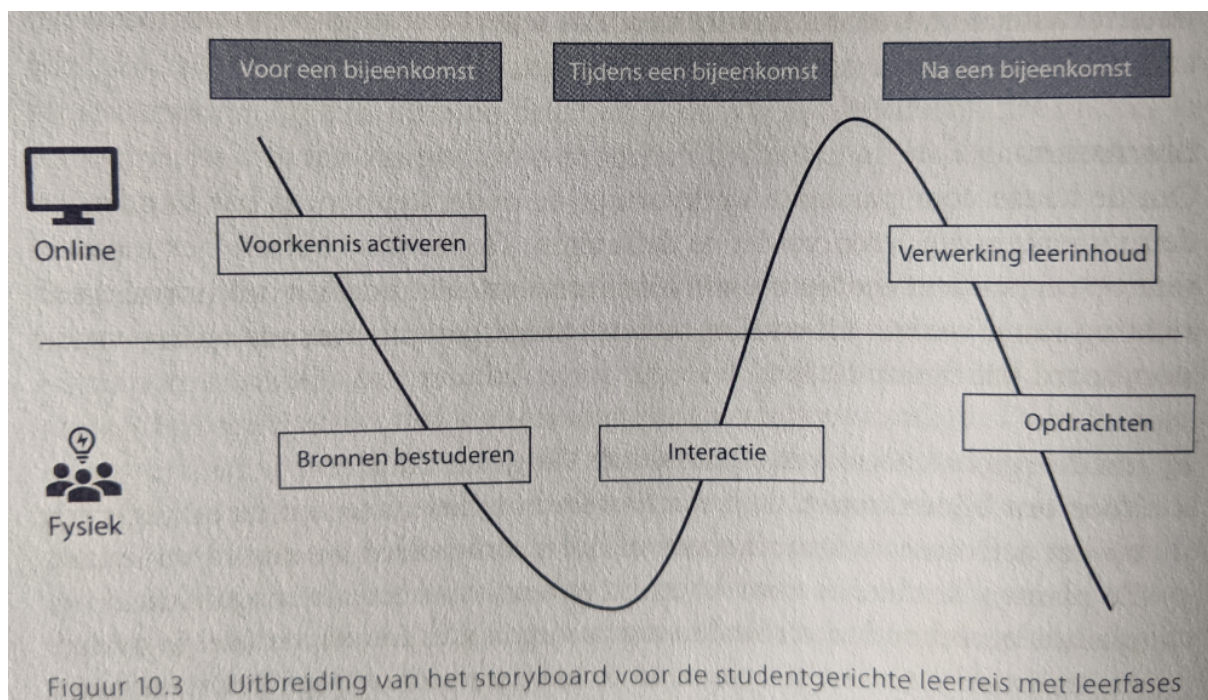
9. Herbevestig de keuze voor 3L-leren; wat levert het op?

Tijdens de gesprekken valt op dat de keuze voor en beoogde meerwaarde van 3L-leren niet altijd helder is en ervaren wordt. Er is zeker wel de overtuiging dat de verschillende locaties van leren kansen bieden voor studenten, maar hoe in de modules een samenhangende leeromgeving gecreëerd kan worden, er synergie kan ontstaan tussen de verschillende locaties van leren en hoe de

locaties van leren in de laatste van de opleiding meer flexibel kunnen worden, is nog minder duidelijk. Er zijn in de modules van jaar 3 en 4 meer voorbeelden te geven dan in de modules van jaar 1 en 2 waarin dit op onderdelen al gelukt is.

10. Een ontwerpaanpak voor blended learning op moduleniveau.

We hebben veel gesprekken gevoerd met docenten. In alle gesprekken is de onderliggende vraag: Wat is een geschikte ontwerpaanpak om blended learning te realiseren? Op het niveau van de bijeenkomsten zelf en de leertaken die gebouwd zijn om de bijeenkomsten heen, maken docenten zeker wel afwegingen in wat zij online of face-2-face doen en in enige mate worden suggesties gegeven voor leertaken in andere contexten van leren. Een belangrijke vervolgstap in de implementatie van blended learning in algemene zin en 3L-leren in het bijzonder op de hogeschool is om in te steken op het ontwerp van de module als geheel in plaats van afzonderlijke werkgroepen of tools die gebruikt kunnen worden tijdens de lessen. Een hele geschikte ontwerpaanpak is te vinden in het ABC-model (zie [hier](#) en [hier](#)). Deze ontwerpaanpak kijkt integraal naar de gehele reis die een student in een module maakt en nodigt de ontwerpers expliciet uit om afwegingen te maken omtrent online en face-to-face leeractiviteiten. Last en De Jongen (2021) werken in hun boek *Blended learning en onderwijsontwerp* een voorbeeld uit á la de ABC-methode met wat zij noemen 'een storyboard voor een studentgerichte leerreis'.



4.4 Aanbevelingen

Aanbevelingen kort termijn

- Herhaal de keuze voor 3L-leren, leg uit wat de argumenten voor de keuze waren en maak de beoogde meerwaarde voor het onderwijs concreet.
- Online leren is één van de bouwstenen die we duurzaam willen benutten in ons onderwijs. Dat kan in verschillende verschijningsvormen. Maak de goede voorbeelden in de opleiding zichtbaar.

- Pas het werkgroep-gebaseerde ordeningsprincipe van de inrichting van de digitale leeromgevingen bij modules aan. Stel niet de werkgroepen maar de studentreis centraal.
- Benut onderdelen in de digitale leeromgeving die het voor de student mogelijk maakt om (leer-) ervaringen opgedaan op de andere locaties van leren zichtbaar te maken. Docenten en begeleiders op andere locaties kunnen die ervaringen benutten in hun onderwijs.
- Maak gebruik van de beschikbare technologie om het leren in andere contexten dan de hogeschool zichtbaar maken, bijvoorbeeld door korte leerjournalen (blog) of een beknopte video-opname.
- Interactie is één van de eigenschappen die een digitale leeromgeving *moet* ondersteunen. Maak die interactie mogelijk met de digitale leeromgeving.
- Stel een aantal voorbeeldmatige uitwerkingen van leren van voor-, tijdens en na-gebeurtenissen in een module met 3L-leren beschikbaar. Deze voorbeelden zouden moeten illustreren wat de verwachtingen zijn en wat mogelijk is.
- Maak de taken voor studenten aantrekkelijker. Het motiveert om niet alleen taken vooraf te geven, maar ook aandacht te hebben voor de verwerking. Werk met gevarieerde leertaken, niet alleen leestaken, maar ook bijvoorbeeld met discussietaken of toepassingstaken.
- Stel een werkwijze vast om reële verwachtingen te houden ten aanzien van de voorbereiding en verwerking van studenten bij bijeenkomsten en schat de studielast van het blok als geheel in mét die voorbereiding en verwerking.
- Maak de inventarisatie van geschikte tools die gebruikt kunnen worden in de opleiding af. Besteed ook aandacht aan het linken naar de tool in de digitale leeromgeving.

Aanbevelingen lange termijn

- Kies voor een ontwerpaanpak voor een module als geheel. Stel die ontwerpaanpak vast voor elke module die vanaf het nieuwe studiejaar (her)ontworpen wordt. De ABC-methode is wat ons betreft een voorbeeld van zo'n kansrijke (en aantrekkelijke) aanpak.
- In de ontwerpaanpak van een module moet een stap zitten waarbij bewust wordt nagedacht over de studentreis, de activiteiten die daarin plaatsvinden en wat een geschikt samenspel van online en offline activiteiten is.
- Werk taken/opdrachten in de digitale leeromgeving zorgvuldiger uit met het oog op het ondersteunen van zelfsturing. Een goed hulpmiddel bij de uitwerking zijn de zes leerfasen. Bij elk van de leerfasen kan ook ondersteuning op zelfsturing gegeven worden.

5. Literatuur

Collis, B., & Moonen, J. (2001). *Flexible learning in a digital world*. 86-109. London: Kogan Page.

Doosje, I., De Groot, J., Kat-De Jong, M., Kips, L., Peet, A., Rubens, W., Wentzel, P., & Van de Wijdeven, F. (2020). Terugblik en uitdagingen voor de toekomst. Zes maanden online onderwijs. *Hoger Onderwijs Management*, 5, 12-17.

Hopster-den Otter, D., ter Beek, M., Nouta, J., Alvarez, C., & Kuypers, M.-J. (2020). *De integrale ICT-bewegingssensor: Een handreiking voor het in beweging brengen van onderwijsinnovatie met ICT*. Utrecht: Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT.
https://versnellingsplan.nl/wp-content/uploads/2020/10/Bewegingssensor_compleetpakket_verkleind.pdf

Last, B. (2020). Elk nadeel heb z'n voordeel: hoe de coronacrisis ons onderwijsontwerp uitdaagt. *Onderwijs en Gezondheidszorg*, 44(5), 16- 18. Geraadpleegd op 18 maart 2020, van <https://onderwijsengezondheidszorg.nl/jaargangen/2020/5-sep/elk-nadeel-heb-z-n-voordeel-hoe-de-coronacrisis-ons-onderwijsontwerp-uitdaagt.html>

Last, B., & De Jongen, S. (2021). *Blended learning en onderwijsontwerp. Van theorie naar praktijk*. Amsterdam: Boom.

Post, M., & Kao, M. (2021, 4 maart). *Digitally enhanced learning self-assessment scans en de HAN Blended Learning Readiness Scan*. Geraadpleegd op 10 mei 2021, van <https://blog3.han.nl/hanicto/digitally-enhanced-learning-self-assessment-scans-en-de-han-blended-learning-readiness-scan/>

Rubens, W. (2016, 24 december). *Mix van face-to-face begeleiding en online begeleiding kan impuls geven aan kwaliteit onderwijs, opleiden en werkplek leren*. Geraadpleegd op 10 mei 2021, van <https://www.te-learning.nl/blog/mix-van-face-to-face-begeleiding-en-online-begeleiding-kan-impuls-geven-aan-kwaliteit-onderwijs-opleiden-en-werkplek-leren/>

Rubens, W. (2019, 4 december). *Activeer relevante voorkennis met leertechnologie (Wijze Lessen)*. Geraadpleegd op 10 mei 2021, van <https://www.te-learning.nl/blog/activeer-relevante-voorkennis-met-leertechnologie-wijze-lessen/>

Rubens, W. (2020a, 21 mei). *Start nu de overgang van 'remote emergency teaching' naar online leren 1.0*. Geraadpleegd op 10 mei 2021, van <https://www.te-learning.nl/blog/start-nu-de-overgang-van-remote-emergency-teaching-naar-online-leren-1-0/>

Rubens, W. (2020b, 14 juli). *Hoe effectief is blended learning?* Geraadpleegd op 10 mei 2021, van <https://www.te-learning.nl/blog/hoe-effectief-is-blended-learning/>

University of Edinburgh (2020). *Goals and structure of this MOOC*. Geraadpleegd op 19 maart 2021, van <https://www.futurelearn.com/courses/making-blended-education-work>

Van Valkenburg, W. F., Dijkstra, W. P., & De Los Arcos, B. (2019). *European Maturity Model for Blended Education*. <https://embed.eadtu.eu/download2433>

Volungevičienė, A., Brown, M., Greenspon, R., Gaebel, M., & Morrisroe, A. (2021). *Developing a High-Performance Digital Education System: Institutional Self-Assessment Instruments*. European University Association absl.